



TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ YAYINLARI : 9



SAVUNMA DİYALEKTİĞİ VE SON GELİŞMELER

**TBB. Yönetim Kurulu Kararlarını
Açıklayıcı Konferans**

Edirne Barosu : 29.9.1973

Avukat Faruk EREM

Ankara 1973



TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ YAYINLARI : 9

SAVUNMA DİYALEKTİĞİ VE SON GELİŞMELER

**TBB. Yönetim Kurulu Kararlarını
Açıklayıcı Konferans**

Edirne Barosu : 29.9.1973

Avukat Faruk EREM

Ankara 1973

Sevinç Matbaası, Ankara - 1973
Tel : 25 03 53

SAVUNMA DİYALEKTİĞİ ve SON GELİŞMELER

Avukat Faruk EREM
TBB. Yönetim Kurulu
kararlarını açıklayıcı
Konferans : Edirne Barosu

29.9.1973

Değerli meslekdaşlarım;

Sizlere hitap edebilmek olanağını bize sağladığı için değerli Başkanımıza ve Yönetim Kurulu arkadaşlarımıza şükranlarımızı arz ederiz. Konferansımızın konusu memleketimizde son günlerde bazı yasama tasarruflarının hukuk tekniği, bu arada savunma diyaletliği açısından bir değerlendirmesini yapabilmektir :

I. Giriş

Savunma hakkı Anayasanın tanıdığı haklardandır. Bunu tanımayan bir Anayasa zaten düşünülemez. Bu hak kendini çok eskiden beri kabul ettirmiştir. Romalılar esirlere bile « S a v u n m a H a k k ı » tanımışlardı. (Carrara, Programma, II, 834).

Ceza Usulü Hukunda, savunma hakkı «sübjektif kamu hakları»ndan sayılır. O halde bu hakkı tanımak, onun kullanılması için gerekli olanı sağlamağı da kapsar. Kullanma olanağını savsamak, savunma hakkını tanımamağa eşittir. «Mecburi müdafilik» bu açıdan Devlet Görevleri arasında yer alır. Bu hakkı tanımış olmak, onu kullanılabilir halde tutmağı da gerektirir. Bu nedenle, bu hakkın zararına geniş (memleket çapında) veya bölgesel baskılar, hasmane bir ortam, müdafilere yönelmiş sistemli yayın ve benzeri fiilî durumların önlenmesi de Devlet Görevleri arasındadır. Hüküm veri-

linceye kadar davalar hakkındaki yayın yasakları, sanıklar ve müdafilere yönelmiş yayını da kapsamalıdır. Devlet, bütün sübjektif kamu hakları gibi, savunma hakkının da kullanılmasına elverişli ortamı sağlamak ve korumakla görevlidir.

Savunma hakkı — bir açıdan — yalın değil, karmaşık haklardan sayılır. Örneğin; «isnadı öğrenmek hakkı» tanınmamış ise, savunma hakkının tanınmış olduğundan söz etmekte içdenlik yoktur. Çünkü Adalet «gafil avlamak» değildir. İthamın bilinmesi, delilleri ile birlikte ve zamanında bilinmesi demektir. Delilleri ile bilinmeyen bir isnat karşısında savunma zorunluğu sözde veya biçimsel veyahut daha iyi bir deyimle, «S a v u n m a b e n z e r i» dir.

Savunma Hakkının gereklerini sağlamakta bütün «Kamu Görevlileri» yükümlüdürler. Bu görevlilerin başında elbetteki yargı görevinde bulunanlar gelir. «Savunma hakkının korunmasında başlıca sorumlu hâkimdir» «Vanwelkenhuyzen, A. La protection des droits du prévenu dans le procès pénal en Belgique, Rev. int. de droit pénal, 1966, n. 1-2, s. 39 nt 1). Müdafaya yer vermeyene yargılama, savunmasız veya kısıtlı savunmaya özenene hâkim denmez.

Bütün haklar gibi savunma da düzenlenebilir. Fakat düzenleme çabası, savunma hakkını kaldırmak veya kısmak için örtü olarak kullanılmamalıdır. Bu çabanın tek amacı şudur: Savunmayı daha etkili, daha güvenceli hale getirmek. Bu amaca yabancı yasama tedbirleri tanınmış olanı sezdirmeden geri almaktır. Belli bir usul döneminden evvel müdafinin yardımını yasak sayan, müdafinin adini sınırlayan (bk. Garraud, II, n. 518), liste üzerinden müdafii seçmeği zorunlu kılan, müdafii seçiminde çeşitli yollarla serbestiyi kaldırıp, onu onayla tamamlanacak işlemlerden sayan savunma süresini sınırlayan, bazı evrakın incelenmesini yasaklayan, sanığı avukatını değiştirmeğe baskı usulleri ile zorlayan bütün tedbirler «H u k u k a a y k ı r ı l ı k» ile kusurludur.

Uygulamaya gelince alışılmış bahane-formüllere zaman zaman rastlanmıştır: Avukatın, hakimın yardımcısı olduğu formülü gibi. «Bilirkişi hâkimin yardımcısıdır», yolunda yasal bir kural vardır. Buna benzer bir kural getirmek kolaylıkla avukatın hâkimin emrinde olmasına dönüşebilir. Bu Adaletin zararına olur. Savunmanın hükümden daha fazla Adalete yakın olduğu ve zamanı gelince bunun pek açık anlaşıldığı çok olmuştur. Yargıtayca, lehe her bozma savunmanın da haklı olabileceğini kanıtlar. Savunmada yargı-

sal denetim anlamına gelen her davranış «gayri meşru»dur. Savunma kadar, sadece «kendi kendini denetim»e muhtaç, buna en elverişli ve en yeterli başka bir konu bulunamaz.

Konuşmamızın bu birinci bölümünde «savunma kısıtlaması» çabalarının usul hukuku açısından yersizliğine genel olarak dedik'. Memleketimizde usule ilişkin son değişikliklerden bazılarını örnek olarak vereceğiz. Bundan sonra da Hukuk Tekniği ve Savunma Diyalektiği açısından bu değişiklikleri bir değer hükmüne bağlayacağız.

II. Savunmada kısıtlama örnekleri

1972-73 yılı «Savunma hakkı»nın zedelenmesine ilişkin kanun değişiklikleri ile geçti. Halbuki «Türkiye Cumhuriyetinde Mahkemelerin Çalışma Usullerini düzenleyen kanunlarda iddia ve savunma eşitliği kuralı olarak yer almış, son sözün savunmaya ait olduğu ilkesi daima itibar görmüştür. Devletimizin savunma hakkını sadece yargısal bir ilke olarak değil insanların temel hakları arasında sayan sözleşmelerde de imzası vardır» (Apaydın, O. Savunma Hakkı, Cumhuriyet; 15.7.1973)

Aşağıda incelenen üç konunun ortak niteliği şudur: Bir açıdan Anayasanın 31. maddesinde yer alan «Savunma (hak arama) özgürlüğü»nün zedelenmesi, diğer yönden diyalektik koşullarının ihlal edilmesi.

Anayasamızın bu maddesine göre «Herkes, meşru bütün vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde... savunma hakkına sahiptir». Bu hakkın sınırlanması, biçimde var gösterip, gerçekte kaldırılması Anayasaya aykırılık kavramını dahi aşar.

A. Süreli Savunma

Askeri Yargılama Usulü Kanununun (No. 353) savunma ile ilgili 160. maddesine 1596 sayılı Kanunla (8.6.972) şu fıkra eklenmiştir: «Savaş halinde sözlü savunma veya yazılı savunmanın okunması süre bakımından kısıtlanabilir». Kanunî bir varsayımla sıkıyönetim mahkemelerine de tanınan bu yetkinin üzerinde durulmak gerekir. Kaldı ki, ancak TBMM'nin «savaş hali»ne karar verebileceği ilkesi ile savaş halinin meclis kararı olmaksızın kanun-

la varsayımının Anayasaya aykırılığı iddiası haksız değildir (Alacakaptan, U. Savunma Süresinin Sınırlanması, yeni ortam 25, 26, 27. Ağustos 1973; bk. Sav, A. Hak arama ve savunma özgürlüğüne kısıtlamalar).

Savunmaya saygının bir toplumda somut olarak benimsenmesi o toplumun uygarlığı ile orantılıdır.

Savunma mesleğinin tarihinde soylu örnekler az değildir. Siyasî davalarda kendini, hattâ mesleğinden olacağını bile düşünmeden savunma yapanlar pek çoktur. İhtilâl zamanında Marie-Antoinette'in avukatı savunması sonunda tutuklanmıştı, fakat bir bütün gün savunmasını yaptıktan sonra. Ünlü Avukat Berriyer şunları söylemişti: «Ben, Konvansiyona iki şey sunuyorum: Hâkikatı ve kafamı. Birinciyi dinledikten sonra ikincisi hakkında dilediğiniz gibi karar verebilirsiniz. (Martin-Achard, sh. 29). Berriyer'in savunması iki gün sürmüştü.

Toplumda bazı kişiler şu kuralı güderler: «Mutlu yaşamak için, gizli yaşamak lâzımdır» (Toulemon, sh. 42). Bu kural avukatlar için geçerli değildir. Avukatlar «sessizce yaşamak hakkı»na sahip değildirler. Bununla beraber 18 Louis'nin «eğer Fransa kuralı olmasaydım, Bordeaux'da avukat olmak isterdim» dediği söylenir (Toulemon, sh. 24).

Siyasi davalarda «aleniyet» güvencelerin başında gelir. Fakat kriz geçiren her toplumda aleniyetin örtülü şekilde ihlâline rastlanmıştır. Bu yollardan biri de savunma süresini sınırlamak yetkisini veren kanunların yapılmasıdır. Eğer sözlü savunma sürece kısıtlanırsa savunma «aleniyet» güvencesinden yoksun kılınmış olur. Yazılı savunmanın, sonradan gizli «müzakere» de okunacağı vaadine (!) sık rastlanır. Fakat mesele savunmanın gizlice okunması değil, açık duruşmada okunmasıdır. Kaldı ki, yazılı savunma gerçekten okunacak ise buna harcanacak zamanın açık duruşmada kullanılması ne fark eder.

B. Avukat değişikliği zorlamaları

Güvenlik mahkemesi kanununun 27. maddesine göre Mahkeme Başkanı duruşmanın inzibatını bozan sanığı veya müdafii o günkü duruşmanın tamamına çıkmamak üzere duruşma salonundan çıkarır. Duruşma salonundan çıkarılan sanık veya müdafii bundan

sonraki oturumlarda da duruşmanın inzibatını bozmakta ısrar etmeleri halinde bir daha aynı dava ile ilgili duruşmalara katılmalarına da karar verebilir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri olağanüstü durumlara özgü mahkeme olarak düşünülmediğine göre duruşmaların inzibatı hakkında diğer mahkemelerde yeterli olan genel hükümlerden ayrılmak için sebep ve zaruret yoktu. Savunma için gerekli güvencenin kaybolması ile savunma büyük bir zaafa düşmüş olurki, bundan zarar göreceklein başında «Adalet» gelir.

«Duruşmanın disiplini bakımından yetkiler, müdafinin hürriyetine engel olmamalıdır.» (Kunter, Ceza Muhakemesi Hukuku n. 473, 254). «Avukat görevini yerine getirmede bağımsızdır (Avukatlık Kanunu 1/2). Duruşmanın inzibatı kavramının makul olmayan bir ölçüye bağlanması halinde başkanın alacağı tedbirin savunma özgürlüğünü fiilen kısıtlayacağı tabiidir. Avukatın davasını bütün belagati ile müdafaa edebilmesinde, jestleri hareketleri ile müdafasını kuvvetlendirebilmesinde sosyal ve mesleki zaruretler bulunduğu inkâr edilemez» (Belgesay s. 51).

Bu hüküm bir dava ile avukatın ilgisinin başkanın kararı ile kesilmesi gibi alışılmamış ve maksadı aşan nitelik taşımaktadır. Önerilen hükümde tedbir «müdafi hakkında uygulandığı takdirde keyfiyetin Barosuna bildirileceği, müvekkile de dilerse başka bir müdafii tayin etmesi için süre verileceği» bildirilmektedir. Duruşmanın disiplinine aykırı davranışları saptanan bir avukatın barosuna durum bildirilirse gereken işlemin yapılacağı pek tabiidir. Bu konularda barolarımızın hiçbir ihmali tespit edilmemiştir. Fakat bir sanığa kendisinin seçtiği ve seçmek hakkına sahip olduğu müdafiiyi değiştirmek sonucu verecek müdahalelerin usul hukuku ilkeleri ile bağdaşmasına imkân yoktur. Mahkemece istenmeyen müdafii bu yolla dava ile ilişkisinin kesilmesi her şeyden evvel savunma hakkını tahrip eder. Zira bu hakkın ön koşulu sanığın müdafiiini seçmekteki serbestisidir.

C. Avukattan evrak gizlenmesi

Bu konuda oldukça vahim bir hüküm getirilmiştir. 1740 sayılı kanunla Danıştay Kanununun 82. maddesine eklenen fıkra aynen şöyledir. «Görevli daire veya kurul veya kanun sözcüleri tarafından getirilen veya İdarece gönderilen gizli her türlü belge ve dosyalarla reddi hâkim üzerine reddedilen hâkim tarafından bu hu-

susta verilen cevap taraf ve vekillerine incelettirilemez.» 1602 sayılı Askeri İdare Mahkemesi Kanununun 54 maddesinden esinlenerek yapılan bu genelleştirme büyük sakınca doğuracaktır. (Ünalı. S. Danıştay Kanununda değişiklik ve savunma hakkı. Milliyet 23.8.1973).

Davada taraf olan kişi veya vekili kendi aleyhlerine olan bir belgeyi göremeyecektir. Memleketimizde, resmi yazışmalarda gizlilikte ne kadar ifrata gidildiği düşünülürse uygulamada bir kimşenin kendisini nasıl savunacağını kestirmek mümkün değildir.

Bu hükmün Anayasaya aykırılığı bakımından şöyle düşünülebilir.

Anayasamızın 31. maddesine göre «herkes meşru bütün vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir». Kendilerine ilişkin bir konuda ilgililer, gizlilik iddiası ile dosyalarını göremezlerse dava ve savunma hakkını nasıl kullanacaklardır?

Usul Hukukunda savunma hakkının ön koşulu «İthamı Öğrenmek Hakkı»dır. İdari işlemi dava eden ilgili idarenin gizlilik iddiası ile Danıştaya gönderdiği evrakı göremezse hakkındaki ithamı nasıl karşılayacaktır.

Anayasanın 31. maddesinin gerekçesinde, «klasik haklar» arasında bulunan, 1924 Anayasasında da kabul edilen «Savunma hakkı»na ve «Hakkını aramak özgürlüğü»ne, yeni Anayasamızda, yargı bölümünde değil, «Temel Haklar» bölümünde yer verilmiştir. Anayasamızın, temel hakları herkesin «kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez hak ve hürriyetler» olarak tanımlaması karşısında «Hak Aramak Özgürlüğü»nü kısıtlayan hükümlerin Anayasaya açıkca aykırı olduğunu kabul etmek gerekir.

Kanunla temel hakkın özüne dokunulabileceği yolundaki Anayasa değişikliği dahi eklenen hükmü meşru göstermez. İdarenin «gizli» damgasını bastığı her varaka böyle bir ayrıcalıktan faydalanırsa, artık savunma hakkından bahsetmeğe imkân kalmayacaktır.

Eklenen hükmün Anayasada yer alan duruşmaların aleniyeti kavramını da zedelediği görülmektedir. İdarenin gizli dediği evrak duruşmada da okunamayacaktır. Halbuki bu evraka dayanmak suretiyle «hüküm» veya «vicdani kanaat» teessüs edebilecektir.

Bu durumlarda Danıştay verdiği kararda «gizli vesika»dan ya söz edemeyecek veya ne ihtiva ettiğini göstermeksizin sadece böyle bir varakanın mevcudiyetine işaretle yetinecektir. Bu suretle ne hakkını arayan, ne de kamu oyu, davanın ne sebeple reddedildiğini anlayamayacaktır. Bu durumda Danıştayda aleniyetten söz edilemez. Hakim reddine ilişkin ekte de aynı sakıncalar yer almaktadır.

Konuyu biraz daha genişletmek suretiyle bir sonuca varmak mümkün olabilir. Fıkranın eklendiği 82. madde bir ve üçüncü fıkralarda şu hükümler yer almaktadır. «Dava daireleri ve dava daireleri kurulu bakmakta oldukları davalara ait herçeşit incelemeleri kendiliklerinden yapabilecekleri gibi tayin edecekleri süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini ve her türlü bilgilerin verilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilir... ancak, istenen bilgi ve belgeler Türkiye Cumhuriyetinin güvenliğine ve yüksek menfaatlerine veya Türkiye Cumhuriyetinin güvenliği ve yüksek menfaatleri ile birlikte yabancı devletlere de ilişkin ise, Başbakan veya ilgili Bakan gerekçesini bildirmek suretiyle söz konusu bilgi ve belgeleri vermeyebilir.»

O halde bu hüküm ile eklenen fıkra birlikte incelenirse iki hali ayırmak gerekecektir: Belgelerin verilmemesi ve verilmiş belgelerin avukatlara incelettirilmeksizin heyetlerce incelenmesi ve buna dayanarak karar verilmesi.

Belgelerin verilmemesini, aşağıda izah edildiği üzere, haklı bulunan sistemler vardır. Fakat verildiği halde ilgiliden ve avukatından gizli tutma diye bir usule rastlanmamıştır.

Ceza Usulü Kanunumuzun 88. maddesine göre «resmî dairelerde saklı evrak vesair vesikalar münderecatının ifşası memleketin selâmetine zarar vereceği o dairenin en büyük amiri tarafından beyan edilirse bu evrak ve vesikaların gösterilmesi ve teslimi istenemez. Şu kadarki bu beyan kâfi görülmezse o dairesinin mensup olduğu vekâlete müracaat edilebilir».

Bu hususta bazı yabancı sistemlere gözetilabilir :

— Common Law memleketlerinde yetkili nazırın mahkemedен, böyle bir delilin kim tarafından ibraz edilirse edilsin o delili telakki etmemesini istemek yetkisi vardır.

— İsviçre'de 1766 tarihli emirnameye göre Devlet memurları-

nın kararlarına mesnet olan her vesika alenidir. Bu vesikaları yalnız taraflar değil, herhangi bir vatandaş veya basın görebilir. Hernekadar önemli istisnalarına da yer verilmiş ise de kural esas itibariyle yürümektedir.

— Fransız sistemi hakkında şu karar bir fikir verebilir.

«Fransa'da yüksek memuriyetlere geçebilmek için bir idare okulundan mezun olmanın, bu okula girebilmek için de bir sınavı başarmanın gerekli bulunduğu, idarenin sınav adaylarından bazılarının dosyalarını inceleyerek onların sınava kabul edilmemelerine karar verdiği, bu kararın iptalinin istendiği görüldü. Danıştay ilgililerin dosyalarını incelemek üzere Hükümetten istemiş ise de, gizlilikten bahisle idarece dosya verilmemiştir.

Yüksek Mahkeme şu gerekçe ile kararı iptal etti: Böyle bir karar kamu hizmetine alınmada eşitlik hakkını ihlâl eder. Dosyaların Danıştay'a verilmemesi vakıası, dâvacıların siyasal kanaatleri sebebi ile sınava alınmadıklarını iddia suretile ortaya attıkları karinenin aksinin sabit olmaması sonucunu verir. İdarî tasarrufun mesnedini, idarî yargının denetlemesine engel olunamaz».

— İtalyan Usul Kanununa göre (m. 342) memuriyeti veya mesleği gereğince yanında bulunan evrakı memur veya meslek sırrı ile bağlı olan kimse talep halinde adlî makamlara tevdi mecburdur. Siyasî, askerî, memuriyet veya meslek sırrı bahis konusu ise yazı ile hatta sebep göstermeksizin, evrakın verilemeyeceği beyan olunur. Eğer siyasî, askerî sır ileri sürülmüş ise ve adlî makam bu beyanı varit görmemiş ise durum Adalet nazırına bildirilir.

Görüldüğü üzere evrakın verilmemesini haklı bulan sistemler vardır. 521 sayılı Danıştay Kanununun 57/2 ve 82/3, maddelerine göre gerçekten gizli olan belgeler zaten verilmeyecektir. O halde eklenen fıkraya göre verilenler aynı nitelikte olmayan belgelerdir. Evrak verilmezse böyle bir belge yok sayılır ve buna göre dava hakkında karar verilir. Fakat hakimlere, kanun sözcülerine gösterilip, ilgiliden saklanan belge usulüne rastlamak mümkün değildir. Özellikle ilgilinin avukatından da belgenin saklanması, buna rağmen, bu belgeye dayanarak veya onun etkisi altında kalarak verilen hükmün bir «mahkeme hükmü», «delillerin tartışılmasını gerektiren vicahilik ilkesine uygun bir hüküm sayılması» mümkün görülemez.

III. Savunma Diyalektiği

Savunma kısıtlaması, tedbirlerinin Hukuka aykırılığı konusu bu konuşmamızın birinci bölümünde, örnekleri de ikinci bölümde açıklanmıştır. Şimdi bu kısıtlamaların usul tekniği ve özellikle «Savunma diyalektiği» açısından değerlendirilmesine geçelim.

Diyalektiğin şöylece tanımlandığına rastlanır. «Her şeyin, ustalıkla ve incelikle tartışılması sanatı». Bu tanım doğru sayılmaz. Diyalektik sadece «sözlü tartışma sanatı» değildir. Öyle olsa idi Saint Thomas'ın diyalektiği «kısır bir tartışma sanatı» tanımlaması haklı çıkardı. (bk. Gurvich, *Dialectique et sociologie*, Paris, 1962, s. 15; Bellavista, *lezioni ...* s. 164).

Muayyen düşünce şekillerini zorunlu kılmak suretiyle insan aklına tahakküm etmek eğilimi diyalektikte görülen kusurlardandır. İthamda ve bazen savunmada yasadan veya uygulamadan gelen kısıntıların böylece kusurlu sayılmaları mümkündür.

Diyalektik, dar olmayan bir anlam taşır. Bir düşünceden (veya bir esastan) olumlu veya olumsuz, tüm sonuçları — eksiksiz — çıkarabilmek bir «sanat» sayılabilir «müdafilik sanatı»nın büyük bir kısmı burada kendini gösterir. Fakat bu mantık ameliyesi aldatıcı veya gerçeğe sadece benzer olmamalıdır, gerçeği olduğu gibi yansıtabilmelidir. Örneğin Stoiciens'lerin ustalığı, daima aldatıcı olmuştur. «Dıştan görünüşün mantığı» biçiminde savunma makbul değildir.

«Avukatlar, ancak akılcı dava usullerinin uygulanmaya başlandığı devirlerde ortaya çıkmışlardır» (Weber, *Rechtssoziologie*, s. 238; San, C. Max Weber'de hukukun ve meşru otoritenin sosyolojik analizi, tez, den naklen, s. 167). O halde bu tarihçi gözlemin bir anlamı olmak gerekir. Nitekim «sadece belli formüller söylemekle görevli (sözcü) ile, tüm hukuk tekniği bilgisini davalı ya da davacının savunmasına tahsis eden (avukat) arasında büyük farklar vardır» (Weber-San, s. 167).

Her biri başka bir isteği yansıtsalar bile, bütün savunma kısıtlamalarının birleştiği nokta şudur: Savunma diyalektiğini saptırmak veya yetersiz hale getirerek sonuç vermesine engel olmak.

Bu amaçla diyalektik dokusunu zedelemekte kullanılan araçlar üzerinde durmakta fayda vardır: «Eşit silâhla çarpışma dengesini»

bozmak (De Morsico, A. Lezioni di diritto processuale penale, Napoli, 1955, s. 25) sık rastlanan usullerdendir. Bu araç ya yasamadan gelir, yahut Hakimin yasamaya uygun düşmeyen müdahalelerine dayanır. Konuşmamızın bu üçüncü bölümünde daha ziyade Yasamadan gelenlere deyineceğiz.

«Savunma gereklerini getirebilmek olanağı» (Laski-Saymen, s. 26; bk. Foschini, G. Giudicare, essere giudicati, Milano, 1966, s. 81) sağlanmazsa savunma diyalektiği sonuç vermeyecektir. «Hiç bir şey kendi karşıtı olmaksızın (bilinmeksizin) ortaya çıkamaz». İtham-savunma-hüküm üçlüsü «kendini tanımlamak istediği zaman kendi karşıtına muhtaçtır» (Hilav, s. 55, 75). Hükümün şeklen değil, gerçekte varoluşu itham-savunma diyalektiğine bağlıdır.

Diyalektiğin, hükümün gerçekten varoluşunu sağlayabilmesini bir başka açıdan da göz önünde tutmak gerekir. «Bütünsellik ilkesi, diyalektik düşüncenin en kapsayıcı ilkesidir. Bu ilke en geniş anlamı ile, her hangi bir şeyin tek başına ve içinde bulunduğu bütünden ayrı olarak ele alındığı zaman kavranamayacağını ileri sürmektir», «Bütünsellik ilkesi açısından gerçeklik, bir organizma olarak düşünülür. Bu organizmada parçalar, bütüne bağlıdır, nitekim bütün de parçalara bağlıdır» (Hilav, s. 116).

O halde itham-savunma diyalektiğinin doğal koşullarını sağlamak, dengesini bozmamak, gerçek bütüne (= G E R Ç E K H Ü K - M E) varabilmenin tek yoludur. Yargılama usullerinde, köksüz, düşüncesiz, icatlardan kaçınmak bütün hukukçuların görevidir.